

**Výstup vědeckého projektu RM 03/01/09
„Hospodářské vztahy Kuby a Československa v 60. až 80. letech“**

ZKRÁCENÁ VERZE

Odpovědný řešitel: Mgr. Hana Bortlová

Praha, 31. 12. 2009

Československo bylo jednou z prvních zemí socialistického tábora, které s Kubou začaly rozvíjet obchodní styky na základě smluvních dokumentů. V první polovině 60. let ČSSR pro Kubu představovalo třetího nejdůležitějšího obchodního partnera po SSSR a Číně. Zatímco sovětský vývoz tvořily hlavně suroviny (ropa) a čínský rýže, Československo Kubě mohlo nabídnout stroje a strojní zařízení, dopravní prostředky, spotřební zboží, investiční celky, vojenskou techniku a zbraně. Nabídkou svých tradičních vývozních artiklů, které jiné ZST ne nabízely, si Československo v tomto období na Kubě získalo jistou privilegovanou pozici.

Obchodní výměna mezi Kubou a Československem rychle rostla již v prvním roce po vítězství revoluce.¹ Od letních měsíců roku 1959 fungovalo v Havaně prozatímní čs. obchodní zastupitelství. K podstatnému nárůstu došlo od února 1960, kdy byl v Havaně zřízen čs. ZÚ.

Československo-kubánské hospodářské styky v 60. letech lze rozdělit na dvě období. V prvním období (1960–1965) se odehrávaly na základě krátkodobých obchodních smluv. V druhé polovině 60. let se rozvíjely na základě dlouhodobé smlouvy z října 1965, která určovala jejich podobu v letech 1966–1970.

1960–1965

V tomto období se hospodářské styky mezi oběma zeměmi odehrávaly na základě krátkodobých obchodních smluv a rychle se rozvíjely. K podpisu první hospodářské smlouvy došlo 10. června 1960 v Havaně. Smlouva obsahovala úvěr na 20 milionů USD při úroku 2,5% na deset let (později navýšený o dalších 20 milionů USD), dohodu o poskytnutí technické pomoci a obchodní a platební dohodu. Obchodní dohoda měla platnost do 31. 12. 1961 a množství zboží nebylo stanoveno. Předpokládal se v ní vývoz našeho spotřebního zboží, chemických surovin a potravin a dovoz železné, manganové, měděné, kobaltové a chromové rudy, kysličníku nikelnatého, cukru, kávy, tabáku apod. Úvěrová dohoda byla zaměřena na podporu československého vývozu, především investičních celků a zařízení.²

Sjednáním obchodní a platební dohody byly vytvořeny předpoklady pro výměnu zboží v podstatně větším rozsahu, než tomu bylo doposud. Již v následujících měsících po podepsání dohody došlo ke zřetelnému růstu vzájemné obchodní výměny a také k vysílání československých techniků a specialistů na Kubu. Vzájemná obchodní výměna se ovšem vyvíjela značně nerovnoměrně, čs. vývoz několikanásobně překračoval dovoz z Kuby a Kuba se v tomto období zadlužila.

V roce 1960 byla rovněž podepsána dohoda o kulturní spolupráci, na jejímž základě se začaly rozvíjet styky mezi výzkumnými a školskými institucemi včetně studijních pobytů

¹ Před revolucí nedosahoval vývoz na Kubu ani 7% celkového čs. vývozu do Latinské Ameriky, kubánský dovoz činil asi 0,2% celkového čs. dovozu z Latinské Ameriky. Mezi lety 1959 a 1960 vzrostl čs. vývoz na Kubu o 400%, kubánský dovoz dokonce o 1480 % Viz. „Zhodnocení dosavadní čs. zahraniční politiky v LA“ ze dne 27. 11. 1962, NA, 11768/7, Příloha III. Cituje Szente-Varga, Mónika „El lugar de Cuba en el mundo político. Opiniones checoslovacas desde La Habana“ In: Nación y cultura nacional en el Caribe hispano, IBERO-AMERICANA PRAGENSIA-SUPPLEMENTUM 15/2005, UK Praha, s. 359

² Původní představa kubánské strany byla výstavba automobilového průmyslu. Skupina čs. expertů vypracovala projekt o dvou etapách. V první etapě (1960–1965) se počítalo s výstavbou montovny traktorů a osobních automobilů a závodu na výrobu nákladních automobilů, traktorů, stacionárních motorů, motocyklů a skútrů. V druhé etapě (od 1966) měla být odstartována výroba osobních automobilů typu Škoda. Předpokládaný rozsah čs. účasti na první etapě výstavby dosahoval 40 mil. USD (viz „Pamětní zápiska“ ze dne 28. 10. 1960, AMPO, f. MZO, „Právní, mez. smlouvy“, Kuba (nesetříděné), k. 2, aj. MZO/26998/60–27005/60). Na tento projekt kubánská strana později z ekonomických důvodů rezihovala.

mladých Kubánců a Kubánek na čs. středních a vysokých školách, postgraduálních výzkumných pobytů a dalších forem vědecké a školské spolupráce.³

Vývoj vzájemného obchodu

K dynamickému rozvoji vzájemných dodávek došlo zejména mezi lety 1960 a 1961. Obrat vzájemného obchodu se zvýšil více než čtyřnásobně (z 98 mil. Kčs na 443 mil. Kčs), československý vývoz o 300% a kubánský dovoz dokonce o 2 300%. Československý vývoz na Kubu tak v roce 1961 činil 42,2% celkového vývozu do Latinské Ameriky a kubánský dovoz představoval 40% celkového čs. importu z latinskoamerického kontinentu.⁴

Vzájemný obchod rostl i v dalších dvou letech: v roce 1962 vzrostl na 550 mil. Kčs a v roce 1963 dosáhl svého maxima – 822 mil. Kčs. V roce 1964 došlo k poklesu na 534 mil. Kčs a přibližně stejný obrat (557 mil. Kčs) zaznamenal československo-kubánský obchod i v roce 1965.

Hlavní položky vzájemné obchodní výměny

Nejvýznamnější skupinu zboží československého vývozu na Kubu v první polovině 60. let představovaly stroje, zařízení a dopravní prostředky (v roce 1960 asi 65% veškerého vývozu⁵), což odpovídalo požadavkům kubánské ekonomiky. Patřily sem zejména automobily a autobusy⁶, zemědělské stroje a traktory, energetická a elektrotechnická zařízení atp. Důležitou položkou byla zařízení kompletních podniků čili investiční celky, financované vesměs z dlouhodobých úvěrů. Suroviny, polotovary a výrobky spotřebního průmyslu se na celkovém objemu podílely asi z 20%. Nejmenší podíl připadal na potravinářské výrobky (významnými položkami byly zejména chmel a slad).

Těžišťe kubánského vývozu představoval cukr (až 75% kubánských dodávek). Dovážely se také rudy kovů a kovy, zejména nikl a mangan (dovoz rud poměrně rychle stoupal, dočasně dosáhl podílu téměř jedné třetiny celkového objemu dovozu⁷). V prvních dvou letech šesté dekády Kuba do Československa vyvezla rovněž kávu a kakaové boby, kožešiny a kůže. Významnější místo zaujímal tabák a tabákové výrobky, později ovoce.

Dodávky některého čs. zboží, zejména strojů, občasně klesaly, k čemuž docházelo zejména z důvodů jejich snížené kvality. Kubánci je přebírali poškozené, náhradní díly byly nekompatibilní nebo nekvalitní, objevily se potíže s uvedením do provozu atd. Fakta svědčící o rozdílné hospodářské a technické vyspělosti zemí Západu a Východu brzy začali vnímat i obyčejní Kubánci a potíže muselo konstatovat i kubánské vedení. Při krátké návštěvě ČSSR v září 1962 Ernesto Guevara uvedl, že

„Kuba dříve měla v technických otázkách daleko lepší situaci (...) Nabízená technika ze zemí socialistického tábora často zaostává za světovým průměrem. Za stejnou cenu nabízeli výstav-

³ V letech 1960–1989 studovaly na čs. školách stovky Kubánců. Počet kubánských stipendistů včetně aspirantů a vědeckých pracovníků, kteří u nás absolvovali krátkodobější výzkumné pobyty, nepochybně přesahuje tisícovku (k databázi kubánských stipendistů v Československu viz dále).

⁴ „Zhodnocení dosavadní čs. zahraniční politiky v LA“ ze dne 27. 11. 1962, NA, 11768/7, Příloha III. Cituje Szente-Varga, op. cit., tamtéž

⁵ Košťák, Vítězslav a kol. *Kuba. Obchodně ekonomické sborníky*. Praha: Institut zahraničního obchodu, ČTK – Pressfoto, 1980, s. 135

⁶ V roce 1963 ČSSR vyvezlo na Kubu automobily za 91 mil. Kčs.

⁷ Košťák, op. cit., s. 139

bu závodu na krmné kvasnice Francouzi a Poláci při stejné kapacitě. Francouzský projekt vyžadoval 30 zaměstnanců, polský 240 (...)“⁸

Tématu se ve své pobytové zprávě věnoval i Čestmír Císař, tehdejší šéfredaktor teoretického měsíčníku KSČ *Nová mysl*, který navštívil Kubu v lednu 1962:

„Kubánci porovnávají kvalitu našeho zboží s vlastnostmi zboží USA a ne vždy jim vychází, že naše zboží je přitažlivější. Zatímco chválí naše výrobní zařízení, mají kritické připomínky k spotřebnímu zboží, pokud je tam vyvážíme. Stroj ocení jen odborníci, ale spotřební statky kupují široké vrstvy (...)“⁹

Kubánci na druhou stranu často nedokázali dodržovat objem dohodnutých dodávek (zejména cukru, ale také rud), kterými se snažili vyrovnávat vzájemnou obchodní bilanci (snižovat své pasivní saldo). Příčinou byla neefektivní nebo málo efektivní výroba a také fakt, že Kubánci se snažili vyvážet cukr i na západní trhy za tvrdou měnu a trvale přečeňovali své vývozní schopnosti.

Na československém vývozu na Kubu se v prvních letech šesté dekády nejvíce podílely podniky zahraničního obchodu Motokov, Technoexport, Strojexport a samozřejmě Omnipol (speciální materiál). Např. v roce 1962 kontrahoval Motokov zboží za 80,6 mil. Kčs (11,2 mil. kub. peso), Technoexport za 42,5 mil. Kčs (5,9 mil. kub. peso), Strojexport za 26,9 mil. Kčs (3,7 mil. kub. peso).¹⁰ Chemapol kontrahoval např. v roce 1963 zboží za 27,4 mil. Kčs (3,6 mil. kub. peso). Kontrakty na nákup kubánského cukru, tabáku a ovoce uzavíral PZO Koospol s kubánskými podniky Cubazúcar, Cubatabaco a Alimpex. Např. v roce 1963 kontrahoval Koospol zboží (bez cukru) za celkem 43,5 mil. Kčs (6 mil. kub. peso),¹¹ v roce 1964 kontrahoval cukr v hodnotě 48,5 mil. Kčs (6,7 mil. kub. peso)¹²

1965–1969

Ve druhé polovině 60. let se hospodářské styky mezi oběma zeměmi odehrávaly na základě dlouhodobé smlouvy, podepsané v říjnu 1965. Dlouhodobá smlouva obsahovala obchodní a platební dohodu na léta 1966–1970. K obchodní dohodě byl každý rok vypracován protokol o výměně zboží, který specifikoval zbožovou strukturu a hodnotu dodávek (zbožové listiny). V protokolech se strany mohly dohodnout na změnách dodávek, obecně ale byly respektovány podmínky uvedené v rámcové dohodě o výměně zboží. Smlouva dále obsahovala dohodu o zřízení dvoustranné smíšené mezivládní komise nebo také *Československo-kubánského výboru (komise) pro hospodářskou a vědeckotechnickou spolupráci* (španělsky *Comisión cubano-checoslovaca para la colaboración económica y científico-técnica*), který se měl stát hlavním organizátorem hospodářských styků. Založení Výboru bylo zamýšleno jako „nahození prvního signálu“ k navázání užších obchodních kontaktů mezi samotnými

⁸ „Záznam o pobytu soudruhů Ernesto Guevary a Emiliano Aragonése“ NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 364, aj. 456, K informaci, s. 2

⁹ „Některé poznatky a závěry s. Č. Císaře z cesty na Kubu“, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 340, aj. 431, s. 8

¹⁰ „Dodatkový protokol o výměně zboží mezi ČSSR a Republikou Kuba v roce 1962“, AMPO, f. MZO VI. Republika Kuba, „Právní, smlouvy 1960–1971“, nesetříděný materiál

¹¹ „Protokol o výměně zboží mezi ČSSR a RK v roce 1963“ a „Dodatkový protokol“, AMPO, f. MZO VI. Republika Kuba, „Právní, smlouvy 1960–1971“, nesetříděný materiál, čj. 012029/63

¹² „Protokol o výměně zboží mezi ČSSR a RK v roce 1964“ AMPO, f. MZO VI. Republika Kuba, „Právní, smlouvy 1960–1971“, nesetříděný materiál, aj. MZO – 2499/64

PZO. Byl složen ze zástupců ministerstev zahraničního obchodu obou zemí a měl se scházet střídavě v Praze a Havaně nejméně jednou za rok. Byl pověřen sledovat plnění dohody o výměně zboží a ročních protokolů (prováděl tzv. проверки stavu kontraktace protokolu), projednávat postup plnění dodávek v průběhu roku, zkoumat stav inkas a platů, likvidovat protokoly o výměně zboží po uplynutí příslušného roku a obecněji dbát „na hladké plnění dohody a ročních protokolů“. Výbor měl pobočky v Havaně i Praze a měl různé podkomise a stálé pracovní skupiny (např. *Subcomisión para la colaboración científico-técnica* se věnovala pouze otázkám vědeckotechnické spolupráce).

V porovnání s první polovinou 60. let se v druhé polovině dekády začaly hospodářské styky s Kubou kvalitativně zhoršovat. V celkovém objemu a obratu vzájemného obchodu bylo Československo předstíženo NDR. Ve vzájemných kontaktech se nyní výrazněji projevovaly reformní tendence v ČSSR, které byly v ekonomické oblasti patrné už od roku 1964. Čs. národohospodářští odborníci byli nespokojeni s orientací a realizací čs. zahraničního obchodu (což se přirozeně netýkalo jen Kuby) a výrazněji upozorňovali na nevýhodnost nebo nelogičnost obchodních vztahů s některými zeměmi. V případě Kuby usilovali o získání více výhod např. v oblasti těžby a zpracování niklu (který československá ekonomika potřebovala) a snažili se přimět kubánskou stranu, aby splácela úvěry v podobě dodávek tohoto kovu. Ekonomické vedení se netajilo tím, že do budoucna by bylo užitečné účelně rozlišovat mezi skutečnými prioritami země v oblasti zahraničního obchodu a politicky motivovanou a velmi zatěžující „internacionální pomocí“. Tento postoj se však Kubáncům z pochopitelných důvodů nezamlouval. Došlo i k jistému politickému ochlazení (jež vyvrcholilo srpnem 1968) a Kubánci omezili dovoz z ČSSR. V letech 1965, 1966, 1969 a 1970 tak kubánský dovoz dokonce převyšoval čs. vývoz. V roce 1965 Kubánci rovněž dosáhli úspěchu v jednáních o československých odběrech cukru. Do dlouhodobé dohody na léta 1966 až 1970 dokázali prosadit preferenční cenu 6,11 centů za libru (cena cukru na světových trzích se tehdy pohybovala okolo 2,5 centy za libru), kterou vedle Československa platil pouze Sovětský svaz, Čína a Španělsko.¹³

Komoditní struktura vzájemného obchodu se oproti první polovině dekády prakticky nezměnila. Obrat vzájemného obchodu se udržoval na stabilní úrovni, přičemž zdaleka nedosahoval výše první poloviny 60. let (průměr obratu za roky 1966–1970 činil 580 mil. Kčs).

1970–1989

Vztahy „normalizovaného“ Československa s Kubou (po roce 1968 již pevně uchytcenou na „sovětském orbitu“) se v 70. letech pomalu vracely na úroveň před srpnem 1968. Obě strany vykonaly v počátku dekády několik návštěv s cílem pozvednout vzájemné vztahy. Na podzim 1970 navštívil Kubu čs. ministr zahraničních věcí Ján Marko. Byl přijat na nejvyšší úrovni a „měl velmi otevřené a soudružské rozhovory“ s Fidelem Castrem, prezidentem O. Dorticosem, ministrem zahraničních věcí Roou aj. V jednáních se „obě strany shodly na tom, že byly znovu vytvořeny podmínky pro bratrskou spolupráci, která charakterizuje vztahy mezi socialistickými zeměmi, že je třeba zapomenout na rušivé momenty z minulosti a soustředit se plně na rozvoj široké, plodné spolupráce ve všech oblastech vzájemných styků.“¹⁴

¹³ „Hospodářská zpráva“ č. 12b/68, příloha III, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1966–1975

¹⁴ NA, f. ÚV KSČ – Gustav Husák, inv. č. Oficiální přátelská návštěva 1. tajemníka ÚV KSK a předsedy Kubánské revoluční vlády F. Castra v ČSSR ve dnech 21.–26. 6. 1972, čj. 023.255/72-6, s. 2

Následovaly návštěvy stranických delegací v obou směrech a do konce roku 1972 se na Kubě i v ČSSR vystřídal několik ministerských návštěv.¹⁵ Návštěvy na nejvyšší úrovni – Fidela Castra v Československu v červnu 1972 a generálního tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka na Kubě v dubnu 1973 – pak odstartovaly novou éru přátelství a „bratrské spolupráce“ mezi oběma socialistickými státy. Politické oteplení na počátku 70. let doprovázelo rozšíření hospodářských a obchodních styků, prohloubení spolupráce v oblasti vědy a techniky atp. Tuto podobu vztahů de facto ukončil až nástup *perestrojky* v SSSR na konci 80. let, kolaps sovětského impéria a rozpad RVHP.

V roce 1970 byl zřízen samostatný konzulát Kubánské republiky v Bratislavě a v prosinci 1973 byl povýšen na generální konzulát.

Pro československo-kubánské hospodářské vztahy měl zásadní význam vstup Kuby do RVHP v roce 1972. Rada přijala program pomoci kubánské ekonomice, jenž se skládal z několika dílčích programů: produkce a zpracování citrusových plodů, rekonstrukce cukrovarů, zpracování ryb, výroba niklu, cementu, průmyslových hnojiv, strojů a zařízení, výstavba elektráren.¹⁶ Československo pomáhalo industrializaci Kuby zejména v oblasti geologického průzkumu, dodávkami dopravních prostředků, zařízení cukrovarů, zařízení pro energetiku a těžbu a zpracování rud neželezných kovů (niklu a kobaltu) a dalších nerostů.¹⁷ V druhé polovině 80. let směřovala čs. technická pomoc také do elektrotechnického průmyslu (dodávky rozvoden) a do modernizace a rekonstrukce obuvnického a kožedělného průmyslu.

Třebaže obchodní a hospodářské styky mezi oběma zeměmi se v 70. a 80. letech nadále rozvíjely, nelze jejich úroveň srovnávat se situací v 60. letech, kdy se Československo podílelo na zahraničním obchodě Kuby asi 8% a po SSSR a Číně bylo jeho nejvýznamnějším obchodním partnerem. Druhým největším kubánským obchodním partnerem (po SSSR) se zatím stalo Japonsko – v roce 1976 se podílelo na celkovém obratu kubánského zahraničního obchodu 4,6%¹⁸ – a třetí místo zaujímal Španělsko. Československo si udržovalo pátou až osmou pozici spolu s Čínou, NDR a Velkou Británií, Kanadou a Bulharskem. Teprve v roce 1979 předstihl obrat vzájemného obchodu stav z roku 1963 (822 mil. Kčs v roce 1963 a 958 mil. Kčs v roce 1979). V 80. letech pak objem i obrat československo-kubánského zahraničního obchodu průběžně rostl. V roce 1985 se Československo na celkovém zahraničním obchodě Kuby podílelo 2% a bylo devátým nejvýznamnějším obchodním partnerem. Kuba zaujímal v čs. zahraničním obchodě dvanácté místo s podílem kolem 1%.¹⁹

Smluvní základna

V 70. a 80. letech mezi sebou země uzavíraly dlouhodobé dohody o výměně zboží a platbách (na pětiletá období), které podepisovali ministři zahraničního obchodu. První dlou-

¹⁵ V květnu 1971 vyslali Kubánci do ČSSR delegaci na vysoké úrovni vedenou členem sekretariátu PB KSK Blas Rocou. V červnu 1971 navštívil ČSSR kubánský ministr zahraničních věcí Raúl Roa, v září 1971 ministr těžkého strojírenství a člen PB ÚV KSK P. Miret Prieto. V lednu 1972 navštívila Kubu delegace ÚV KSČ vedená I. tajemníkem ÚV KSS Jozefem Lenártem (z čs. strany se jednalo se o nejvyšší návštěvu v historii vzájemných vztahů). Lenárt tlumočil Castrovi pozvání ÚV KSČ k návštěvě ČSSR. Do konce roku 1972 (již po Castrově návštěvě ČSSR) pak navštívili Kubu ještě čs. ministři zahraničního obchodu A. Barčák, dopravy Š. Šutka a stavebnictví F. Šrámek.

¹⁶ RVHP *Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Obchodně ekonomické sborníky*. Praha: Institut zahraničního obchodu, ČTK – Pressfoto, 1984, s. 146

¹⁷ Průcha, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992 (II. díl 1945–1992)*. Brno: Doplněk, 2009, s. 850

¹⁸ Dodávalo především kompletní zařízení na výrobu domácích spotřebičů, stavební a silniční stroje, pneumatiky apod. Viz. Košťák, s. 122

¹⁹ Bosáková, Věra. „Relaciones económicas entre Cuba y Checoslovaquia“, Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústav marxismu-leninismu, 1986, s. 48

hodobá dohoda byla uzavřena ještě v 60. letech (1965). V 70. a 80. letech byly hospodářské styky určovány dohodami pro období 1971–1975, 1976–1980, 1981–1985 a 1986–1990. Dohody vždy stanovily zásady, podle kterých měla obchodní výměna probíhat, a strukturu a množství zboží, jež bylo jejím předmětem (dohody obsahovaly listiny „A“ a „B“). Seznamy druhů zboží pak byly ještě zpřesňovány a doplňovány v protokolech o výměně zboží na příslušný rok, které se sjednávaly zpravidla před počátkem nového roku (podepisovali je náměstci ministrů zahraničního obchodu). Konkrétní dodávky se pak uskutečňovaly na základě smluv uzavíraných mezi podniky zahraničního obchodu obou zemí. Plnění dohod a ročních protokolů sledoval Výbor HTS (prováděl tzv. prověrky stavu kontraktace a realizace).

Vývoj vzájemného obchodu

Obrat vzájemného obchodu se významně zvýšil v letech 1974–1976. Zvýšení obrátu souviselo s prudkým růstem ceny cukru. Zatímco v letech 1971–1973 se obrat vzájemného obchodu pohyboval kolem 550 milionů Kčs, v roce 1974 vzrostl na 685 milionů Kčs a v roce 1975 dokonce na 706 milionů Kčs, a to i přes to, že ČSSR dovezlo pouze 30 tis. tun cukru (v letech 1971 až 1974 činil dovoz cukru průměrně 160 tis. tun ročně).²⁰

V 80. letech obchod mezi Kubou a ČSSR kontinuálně rostl, k výraznějšímu nárůstu obrátu došlo mezi lety 1981 a 1982 (ze 1,5 mld. Kčs na 2 mld. Kčs) a mezi lety 1983 a 1984 (z 2 mld. Kčs na 2,5 mld. Kčs). V letech 1983 a 1986 došlo k mírnému poklesu. V roce 1989 činil obrat vzájemného obchodu již 3,3 mld. Kčs.

Charakteristickým rysem československo-kubánského obchodu v první polovině 70. let (1970–1976) bylo čs. záporné saldo obchodní bilance. Značných rozměrů dosáhlo zejména v roce 1970 (-195 milionů Kčs), což byl následek politického ochlazení po srpnu 1968 a omezení čs. dovozu z kubánské strany. Nezanedbatelné pasivní saldo vykázal i rok 1976 (-110 mil. Kčs), což zase souviselo s již zmíněnými vysokými cenami dováženého cukru. Po roce 1976 až do konce sledovaného období (1989) si Československo naopak udržovalo aktivní saldo obchodní bilance.

Hlavní položky vzájemné obchodní výměny

Komoditní profil čs. vývozu i dovozu se v 70. letech ustálil a k výrazným změnám nedošlo až do konce sledovaného období. Nejdůležitější zbožovou skupinou československého vývozu na Kubu byly i po roce 1970 stroje a zařízení (50–60%), přičemž největší podíl připadal na dodávky kompletních zařízení. Sortiment čs. strojírenského vývozu se proti minulosti rozšířil. Československo dodávalo na Kubu energetická zařízení (zařízení pro elektrárny tvořily v 70. letech v průměru 8% vývozu), elektromotory, stroje a strojní zařízení pro textilní, kožedělný nebo potravinářský průmysl, zařízení cementáren, zdravotnické a lékařské přístroje, zemědělské stroje, v 80. letech ve větší míře popelářské vozy a vozidla pro sběr komunálního odpadu aj. Součástí strojních dodávek byla poměrně široká škála náhradních dílů pro dodávané dopravní prostředky, stroje a zařízení. Např. v roce 1972 tvořily náhradní díly nákladních aut dokonce hlavní položku čs. strojírenského vývozu (36,2 mil. Kčs). Následovaly zvedací

²⁰ „Příprava a směrnice pro jednání o Protokolu o výměně zboží s Kubánskou republikou na rok 1977“, AMPO, f. MZO, „Právní, mez. smlouvy“, Kuba (nesetříděné), k. 2, s. 1–2

vozíky a náhradní díly (19,5 mil. Kčs), zařízení pro cukrovary (12,9 mil. Kčs), zařízení pro elektrárny (16,2 mil. Kčs), náhradní díly traktorů a zemědělských strojů (14,5 mil. Kčs).²¹

Produkty spotřebního průmyslu tvořily nadále asi 20% čs. vývozu na ostrov. Méně významný podíl (maximálně 10%) připadal na potravinářské výrobky. Z nestrojírenských výrobků se na vývozu významněji podílel válcovaný materiál, tkaniny, pneumatiky, žaruvzdorné materiály, chemické výrobky, léky a léčiva, holicí čepelky a strojky a slad a chmel.

Sortiment čs. dovozu z Kuby byl ve srovnání s vývozem i nadále úzký. Základ tvořila zemědělská produkce (potravinářské produkty) a suroviny (koncentráty neželezných kovů). Okrajový význam měl dovoz kubánského spotřebního zboží. Přední dovozní položku představoval surový cukr (60 až 75% dovozu). Dovážel se z větší části tzv. volně ložený, menší množství cukru se dováželo v pytlích.²² Po cukru měl největší význam odběr koncentrátů barevných kovů, niklu, citrusových plodů, ovocných šťáv a koncentrátů (ČSSR byla v tomto období třetím největším odběratelem po SSSR a NDR²³), tabáku, rumu a mramoru.

Na československém vývozu na Kubu se v 70. a 80. letech nejvíce podílely podniky zahraničního obchodu Centrotex, Ferromet, Koospol, Motokov, Strojexport, Škodaexport nebo Technoexport. Např. podíl Škodaexportu na celkovém čs. vývozu na Kubu v roce 1975 činil 13,7%, podíl Motokovu v roce 1976 činil 15,4%. Podíl strojírenských PZO se v 70. letech pohyboval kolem 60%, nestrojírenských PZO kolem 40%.²⁴ Československý dovoz z Kuby zajišťoval primárně podnik zahraničního obchodu Koospol (surový cukr, melasa, alkoholické nápoje, citrusy, citrusové šťávy a koncentráty, doutníky – celkem zajišťoval kolem 70% dovozu) a Metalimex (koncentráty barevných kovů, přibližně 20% dovozu), v menší míře Unicoop (alkoholické nápoje, mramorové bloky a dlaždice) Kerametal (mramorové bloky a dlaždice).²⁵

V roce 1989 byla Kuba nejvýznamnějším obchodním partnerem ČSSR v Latinské Americe. Obrat vzájemného obchodu činil 3,3 mld. Kčs, přičemž čs. vývoz zhruba odpovídal kubánskému dovozu (tj. cca 1,6 mld. Kčs). Po roce 1990 začala vzájemná obchodní výměna prudce klesat. V posledním roce existence federace se čs. vývoz pohyboval kolem 132 mil. Kčs, kubánský dovoz činil asi 53 mil. Kčs.

Z podniků zahraničního obchodu, které na Kubě působily, setrval po roce 1989 pouze Škodaexport (pobočka Škodaexport Latina v Havaně), který dokončil některé z desítek projektů, které byly v 80. letech zahájeny (např. výstavbu závodu na výrobu niklu v Las Camariocas nebo dodávky energetického zařízení pro elektrárnu Felton).

Podle MZV ČR se výše kubánského dluhu vůči ČR v roce 2000 pohybovala kolem 540 mil. převoditelných rublů.²⁶ Ministerstvo financí vyčíslilo kubánský dluh vůči ČR (stav ke konci roku 2008) na cca 6,3 mld. Kč plus pohledávka ve speciální oblasti,²⁷ přičemž tato suma stále není přepočtena do konvertibilní měny.

²¹ „Vztahy mez ČSSR a Kubánskou republikou v oblasti hospodářské a vědeckotechnické spolupráce“, NA, f. ÚV KSČ – Gustav Husák, inv. č. Oficiální přátelská návštěva 1. tajemníka ÚV KSK a předsedy Kubánské revoluční vlády F. Castra v ČSSR ve dnech 21. – 26. 6. 1972, obal „Informace o vztazích mezi ČSSR a Kubánskou republikou“, s. 6

²² Košťák, s. 139

²³ Košťák, s. 95

²⁴ Viz. Zbožové listiny (vývoz) protokolů o výměně zboží ze 70. a 80. let, AMPO, nesetříděný materiál.

²⁵ Tamtéž, s. 140

²⁶ Report on the Foreign Policy of the Czech Republic between January 2000 and December 2000. Praha: MZV ČR, 2001, s. 206

²⁷ Ministerstvo financí ČR, Roční souhrnná zpráva o stavu a vývoji zahraničních pohledávek ČR rok 2008: www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/vf_agendaCKA_zahr_pohled_46967.html?year=PRESENT

Kubánští studenti-stipendisté v Československu v letech 1960–1989

Součástí kompletní verze výstupu projektu je také databáze kubánských studentů-stipendistů v Československu v letech 1960–1989. Databáze zahrnuje kubánské absolventy čs. středních a vysokých škol a studenty a absolventy různých forem postgraduálního studia (vědecká aspirantura, postgraduální stáž aj.). Zahrnuje také studenty, kteří v Československu z různých důvodů studium nedokončili a ze zdravotních, prospěchových nebo jiných důvodů se vrátili na Kubu (mnozí Kubánci museli např. opustit Československo z ideologických důvodů ve školním roce 1967/1968 a opět ve 1988/1989). Databáze obsahuje kolem 650 jmen. Informace by mohly vést k rozšíření kontaktů ZÚ Havana.

Při sestavování databáze jsme vycházeli z několika různých zdrojů. Důležitým podkladem byly „Seznamy zahraničních absolventů všech druhů škol v ČSSR“ uložené v Národním archivu, které zpracovával Dům zahraničních styků MŠ ČSR od roku 1960 do roku 1978 (některé roky však chybějí nebo jsou nekompletní, týká se to zejména období 60. let). Od r. 1980 do roku 1987 DZS seznamy vydával formou „ročenek“. Seznamy vznikaly na základě materiálů DZS MŠ ČSR, Univerzity 17. listopadu (USL) a některých dřívějších materiálů a také z materiálů Domu školských styků MŠ SSR v Bratislavě (do r. 1974, viz dále).²⁸ Agenda spojená se studiem cizinců v ČSSR byla nejprve v gesci Oddělení pro zahraniční studenty MŠ (do r. 1959), poté Katedry pro organizování studia zahraničních studentů při VŠE Praha (1959–1961) a později přešla na za tímto účelem založenou Univerzitu 17. listopadu. Tato instituce, zřízená v září 1961 jako „konkrétní příklad internacionální pomoci“ spravovala dokumentaci zahraničních studentů v Československu. Na USL nastupovali všichni zahraniční studenti, i ti, kteří studovali na jiných školách, což byla v případě Kubánců naprostá většina (na samotné USL se realizovala výuka na třech fakultách: na Fakultě jazykové a odborné přípravy - FJOP, Fakultě přírodovědecké a technické a Fakultě společenskovední). Po zániku USL v roce 1974²⁹ byla agenda zahraničních stipendistů rozdělena mezi DZS MŠ ČSR pro ČSR a Dom školských styků MŠ SSR pro SSR. Od tohoto roku jsou v „Seznamech“ zachyceni pouze ti studenti a absolventi, kteří studovali na středních a vysokých školách a vědecko-výzkumných ústavech v české části republiky.³⁰ Tento fakt se pochopitelně promítl i do naší sestavené databáze. Je tedy potřeba brát v úvahu, že databáze neobsahuje údaje o většině studentů, kteří studovali a absolvovali ve slovenské části tehdejší republiky po roce 1974. Dalším důležitým zdrojem informací a údajů byly jednotlivé archivní dokumenty, které nějakým způsobem odkazují ke kubánské studijní agendě (studijní nebo prospěchové problémy, komunikace s velvyslanectvím aj.) nebo se zabývají konkrétními Kubánci (morální přestupky, zdravotní komplikace aj.). Pro velké množství a rozrůzněný charakter těchto dokumentů zde však neuvádíme jejich kompletní výčet. Jedná se o archiválie z fondů Archivu MZV ČR, kde jsme ke „školské zprávě“ z roku 1978 našli přiložený „Seznam zahraničních absolventů čs. vysokých škol, kteří jsou v evidenci Domu J. Wolkerka k 1. 2. 1978“³¹ a z Národního archivu (f. MŠK – Stipendia, inv. č. 26, Zahraniční stipendisté v ČSR 1960–1963 a Zahraniční stipendisté v ČSR 1959–1964 Kuba – nesetříděné). Konečně jsme při sestavování databáze přihlíželi i k informacím, které jsme získali při interview s někdejšími kubánskými stipendisty v srpnu a

²⁸ NA, f. DZS MŠ ČSR Praha, k. 1259, 1261 – nesetříděné

²⁹ činnost Univerzity byla ukončena na základě výnosu MŠ ČSR ze dne 24. 1. 1974. K 1. říjnu téhož roku byli všichni zahraniční studenti začleněni na VŠE. NA, f. USL.

³⁰ stipendia pro studium na středních školách byla Kubáncům poskytována pouze do roku 1978 (šk.r. 1977/78)

³¹ AMZV, f. Dokumentace TO, Kuba 1978, inv. č. 19, ev. č. 14, „Školské styky s Kubánskou republikou“ - příloha

září 2009 (jednalo se zejména o upřesnění a ověření některých údajů v databázi, adres, časových údajů o dokončení studia nebo návratu na Kubu).

Řada bývalých stipendistů čs. vlády obsadila po návratu na Kubu vedoucí pozice ve státních podnicích a službách, ve výzkumných, školských, kulturních a jiných institucích. „Příjemným překvapením bylo pro mne to, když mne česky oslovil děkan přírodovědecké fakulty Dr. Aguilar Castro“³², sdělil ve zprávě z pobytu už rektor UK Z. Češka, který navštívil Havanu při příležitosti 250. výročí založení její univerzity. Z desítek a možná stovek úspěšných Kubánců a Kubánek, kteří se prosadili ve státní správě, bychom mohli jmenovat např. Isabel Allende, která po studiích na Univerzitě Karlově v Praze působila nejprve v diplomatických službách (v Praze, Moskvě, v Polsku jako velvyslankyně v letech 1988–1991), poté se stala náměstkyní ministra zahraničních věcí Kuby a dnes je ředitelkou ISRI (Instituto superior de Relaciones Internacionales Raúl Roa García) při MINREX. Mnozí Kubánci nastoupili po návratu na Kubu na čerstvě zřízená akademická i výzkumná pracoviště, nezřídka také zakládali nové ústavy a obory.³³ Stipendisté, kteří v Československu studovali průmyslové obory, celoživotně působili (nebo ještě působí) na ministerstvech průmyslu, metalurgie, energetiky apod. Z desetičlenné skupiny našich respondentů devět strávilo velkou část svého profesního života na těchto institucích a ministerstvech (často ve vedoucích pozicích): MINIL (Ministerio de la Industria Ligera), MINBAS (Ministerio de la Industria Básica), Comisión Nacional de Energía, CIPIMM (Centro de investigaciones para la industria minero-metalúrgica del Ministerio de la Industria Básica), Ministerio de la Industria Sideromecánica (SIME), Universidad de la Habana, CNIC (Centro nacional de investigaciones científicas), Academia de Ciencias (Ministerio de las Ciencias y Tecnología), ESTI (Equipo de Traductores e Intérpretes del Consejo de Ministros).

³² „Zpráva o pracovní cestě prof. JUDr. Z. Češky, CSc., rektora UK, na Kubě ve dnech 5. -12. ledna 1978“, AMZV, f. Dokumentace TO, Kuba 1978, inv. č. 19, ev. č. 14, s. 2

³³ Např. Mario Cruz, nar. 1938, student VŠCHT a PřF UK Praha (1961–1968) dlouhodobě působící na Havanské Univerzitě, zakladatel mikrobiologického ústavu Facultad de Biología.